

UvA-DARE (Digital Academic Repository)

De Amsterdamse jaren van Willem Kloos: Deel I (1859-1888)

Janzen, J.W.P.

Publication date
2013

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Janzen, J. W. P. (2013). *De Amsterdamse jaren van Willem Kloos: Deel I (1859-1888)*. [, Universiteit van Amsterdam].

General rights

It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations

If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please Ask the Library: <https://uba.uva.nl/en/contact>, or a letter to: Library of the University of Amsterdam, Secretariat, Singel 425, 1012 WP Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

5 De aanloop naar de universiteit (1877-1879)

Op zekere dag verdween Jan Beckering, een van Willem Kloos' hbs-vrienden. Hij bleek in Haarlem in het Spaarne te zijn verdrongen. Hoogstwaarschijnlijk was het zelfmoord. Op Willem maakte de dood van Jan Beckering grote indruk.²⁹⁴ Decennia later brak hij zich in De Nieuwe Gids het hoofd over de vraag wat Jan tot deze daad kon hebben gebracht. In sommige van deze bespiegelingen herinnerde hij zich zijn eerste (Duitse) verzen na de zelfmoord van zijn vriend geschreven te hebben.

Nadat Kloos in het jaar van Beckerings dood (1877) zijn diploma had behaald, bereidde hij zich voor op de universiteit. Zonder een succesvol afgelegd admissie-examen had een hbs'er geen toegang tot de wereld van de wetenschap.²⁹⁵ Twee jaar lang volgde hij lessen in het Latijn en het Grieks bij zijn oud-docent Doorenbos.

5.1 Jan Beckering

Op dinsdag 2 oktober 1877 woonde Willem Kloos op de Algemene begraafplaats te Haarlem de teraardebestelling bij van zijn schoolkameraad, Jan Beckering.²⁹⁶ De zondag daarvoor, 30 september, was het lijk van de al enige dagen vermiste Jan Beckering bij de spoorwegbrug door de Haarlemse brugwachter Ruygrok van der Werve met een dreg opgevist uit het Spaarne.

In het examenjaar 1877 viel het 'driemanschap' Beckering, Dieperink, Kloos uiteen. Willem en Herman gingen op voor het eindexamen waarvoor Kloos als tweede van zijn school eindigde en Dieperink als beste van de Amsterdamse hbs'ers. Herman wilde arts worden en meldde zich daartoe aan bij de universiteit; hij volgde ook daadwerkelijk colleges. Tegelijkertijd stortte hij zich op het admissie-examen.²⁹⁷ Maar dat alles bleek te zwaar. Na een jaar verdween hij van de universiteit en werd uiteindelijk telegrafist.²⁹⁸ Jan Beckering koos voor een andere route. Hij verliet eind november 1876, zonder diploma, de hbs. Met behulp van privaattlessen bereidde ook hij zich voor op het admissie-examen; hij wilde militair

²⁹⁴ Zie hierover: Michaël 1963, p. 317-327; Michaël 1964a ('Jan Beckering II'), p. 1-13; Michaël 1964b ('Jan Beckering III'), p. 129-139. Wat Jan Beckering betreft gaan wij uit van eigen onderzoek.

²⁹⁵ 'Bepalingen over de inschrijving, colleges en examina aan de universiteit van Amsterdam', hier geciteerd uit de *Almanak van het Militaire Studentencorps Mavors Medicator voor 1880*, p. 68. De bepalingen zijn: 1) 'het getuigschrift van met goed gevolg afgelegd eindexamen aan een gymnasium met zesjarigen cursus', 2) 'het getuigschrift van met goed gevolg afgelegd staatsexamen, gelijk staande met het hierboven bedoelde', 3) 'het diploma van promotie tot de Academie, zooals dit is vastgesteld bij Kon. Besluit van 4 Aug. 1853'. (Dit betrof een toelatingsexamen voor de letterkundige faculteit bij inschrijving voor wiskunde); 4) 'het diploma van het admissie-examen afgenomen volgens datzelfde Kon. Besluit'.

²⁹⁶ Jan Beckering (17 januari 1860-23 september 1877) is op 25 oktober 1925 herbegraven bij zijn ouders in het familiegraf te Rustoord. Het graf te Haarlem was een huurgraf. Rustoord is een kleine begraafplaats in de gemeente Diemen aan de Weesperrekvaart. Gegevens o.a. in het archief van Rustoord en de begraafboeken van de huurgraven Schoterweg, Haarlem. In: Noord-Hollands Archief, MP 600020, inv. nr. 9.

²⁹⁷ Herman Dieperink (1857-1914), Archief van de Eerste Hogere Burgerschool met vijfjarige cursus, Stadsarchief Amsterdam, inv. nr. 805.48. Bij Dieperink staat: 'gaat stud. in Medicijnen'. Bij Kloos: 'in Letteren'.

²⁹⁸ Archief van de Eerste Hogere Burgerschool met vijfjarige cursus, Stadsarchief Amsterdam, inv. nr. 805.85. Bij Dieperink staat genoteerd: 'eindexamen gaat studeren. Telegr 2^e klasse'. Bij 805.86 staat: 'Eindex. afgelegd gaat studeren in de Medicijnen'. Volgens een rouwadvertentie stierf Antonius Hermanus Marinus Dieperink, 'Hoofd-Commies der Telegrafie in den ouderdom van bijna 57 jaar' op 12 juli 1914 in Groningen (Centraal Bureau voor Genealogie).

arts worden.²⁹⁹ Eind september 1877 legde hij het toelatingsexamen af voor tot de opleiding voor militair arts. Hij zakte. Een jaar voorbereiding was, zo bleek, te weinig. Toen hij op vrijdag 21 september het negatieve resultaat vernam, verzweeg hij het voor zijn ouders.³⁰⁰ De volgende dag, zaterdag 22 september, verliet Jan heimelijk de ouderlijke woning. Hij ging naar het 's Gravenhekje, een gracht een paar minuten lopen van zijn ouderlijk huis in de Buiten Bantammerstraat. Daar woonde een schoolvriend, Willem Leendertsz, met wie hij drie jaar in de klas had gezeten en die in oktober 1875 de hbs had verlaten.³⁰¹ Ook hij wilde zich voorbereiden op het toelatingsexamen en militair arts worden.

Beckering keerde die avond niet terug naar huis. Hij bracht de nacht door aan het 's Gravenhekje bij zijn vriend. De volgende morgen nam Beckering de trein naar Haarlem. Vandaar stuurde hij Leendertsz een kaartje met de vraag toch vooral zijn ouders gerust te stellen. Zo hoorde de heer Beckering op zondagavond dat zijn zoon in Haarlem zat. Dat stelde hem kennelijk niet gerust, want de volgende dag deed hij aangifte bij de Amsterdamse politie: zijn 17-jarige zoon Jan was 'gisteren in stilte naar Haarlem vertrokken', gekleed in het donker met rond hoedje. De Amsterdamse commissaris van politie Stork berichtte zijn Haarlemse collega op maandag de 24ste: 'Sedert jl Zaterdag, heeft Jan Beckering, oud 17 jaren, flinke krachtige jongen, kort blond haar, donkere oogen gekleed met grijs fantasiepak, klein zwart hoedje, heimelijk het ouderlijk huis alhier verlaten en vermoedt men dat hij zich à costi [ten uwent] ophoudt, althans is op gisteren een briefkaart met het postmerk Haarlem door hem verzonden.' De commissaris verzocht vervolgens de jonge man op te sporen en aan te houden.

Zondagavond al, om 8 uur 's avonds, meldde Hendrik de Boer, oud 33 jaar, barbier, uit de Spaarnwoudestraat, zich op het Haarlemse politiebureau. De Boer verklaarde dat hij 's middags rond 12 uur in het Spaarne bij het Vrouwenhek met een klein net naar steurkrabben viste en dat hij toen een portefeuille in zijn net vond. Hij had de portefeuille, omdat hij nog verderop wilde, in bewaring gegeven bij een nabijgelegen 'tapperij'.

Op het bureau werd de portefeuille geopend.³⁰² De dienstdoende agent trof een drietal portretten en enige oude brieven aan op naam van de heer J. Beckering, aspirant med.

²⁹⁹ Archief van de Eerste Hogere Burgerschool met vijfjarige cursus Stadsarchief Amsterdam inv. nr. 805.86. Daar staat de aantekening: 'gaat studeren voor mil. arts' en 'overleden 8 oct 77'.

³⁰⁰ Veel van deze gegevens zijn te vinden in het politierapport. Noord-Hollands Archief, archief gemeentepolitie Haarlem 6000 32, inv. nrs. 1.57, 9.13, 18.28.

³⁰¹ Over Willem Leendertsz o.a.: Archief van de Eerste Hogere Burgerschool met vijfjarige cursus Stadsarchief Amsterdam inv. nr. 805.86 en 805.87: 'Willem Leendertsz, 16 januari 1858, klas I – III. Med dr. Offic. v. Gezondheid in O.I.L.' Uit de *Almanak van het Amsterdamsch Studentencorps voor het jaar 1879* blijkt dat Leendertsz in 1878 gaat studeren. Het volgende jaar wordt hij lid van het corps. In zijn *Autobiografie* schreef hij zonder moeder te zijn opgevoed, maar door een vader die weinig naar hem omkeek. Zij hbs-tijd was plezierig, maar daarna volgden

bittere jaren [...] dubbel bitter door droevige ervaringen in engeren kring. Toen stierf mijn geloof aan de liefde, aan de trouw en de vriendschap verdween. [...] Haat! Verachting tegen alles dat de mensch heette overstelpde mij eerst.

Archief van het Amsterdams Studenten Corps, Stadsarchief Amsterdam, inv. nr. 1215. 664. Michaël 1963, p. 320 e.v. noemt deze vriend niet.

³⁰² *Algemeen Politieblad* 1877, p. 1105:

Sedert 23 September jl. wordt te Amsterdam vermist, Jan Beckering, aspirant militair geneeskundig student, oud 17 jaren, gestalte vrij lang en krachtig, voorhoofd hoog, haar bruin, oogen donker, aangezicht ovaal, tanden gaaf, merkbare teekenen: aan de regterscheen; gekleed met grijs fantasiepak, het ondergoed gemerkt J.B. De volgende dag is uit het Spaarne, buiten Haarlem, eene hem

student, woonachtig in de Buiten Bantammerstraat te Amsterdam. De agent vermoedde dat de vermiste Jan Beckering zeer waarschijnlijk in het Spaarne was verdronken.³⁰³ Dat vermoeden bleek gegrond: de volgende zondag werd hij uit het Spaarne gevist. Uit een niet eerder gepubliceerde passage in een brief van Kloos aan Timmerman blijkt dat Kloos ook Leendertsz heeft gekend. Het kan niet anders of zij hebben over de toedracht van Beckerings dood geproken. Kloos schreef 'Gi' in 1927:

Een Leendertsz heb ik wèl gekend. Die ging samen met mij op de H.B.S. en is later dokter geworden. Na [cursivering van ons] het eindexamen dus in '78 of zoo heb ik hem nog wel eens ontmoet op de kamer van Herman Dieperink ook een H.B.S. er met wie ik toen goede vriende was.³⁰⁴

Kloos bleef achter met een hoofd vol vragen. Had Jan bij een meisje een blauwtje gelopen? Ruim vijftig jaar later dacht Kloos van wel.³⁰⁵ Of was het zijn suïcidale karakter?³⁰⁶ Of was het voor de eierzuchtige Jan het zakken voor zijn examen, de verklaring die ook vader Beckering in september 1877 aan de Haarlemse politie gaf.³⁰⁷ Zeker is dat de dood van zijn vriend op Willem Kloos diepe indruk maakte. Dat verklaart dat Kloos zo vaak en zo veel in zijn latere leven in *De Nieuwe Gids* op de vermeende zelfmoord terugkwam en daar steeds een andere verklaring voor zocht. Kloos herinnerde zich later soms (maar soms ook niet) dat hij zijn emoties over de gruwelijke verdrinkingsdood van zijn schoolvriend in gedichten probeerde te verwerken. Het werden, wellicht tot zijn eigen verbazing, verzen in het Duits. Dat Kloos behoefte had aan 'verwerking', is niet zo vreemd wanneer men bedenkt dat hij een reeks nogal ingrijpende gebeurtenissen meemaakte. Niet alleen overleed een van zijn beste vrienden, maar ook werd hij er zich van bewust dat zijn moeder eigenlijk zijn stiefmoeder was. Verder waren er spanningen rond zijn studiekeuze en werd hij tegen stotteren behandeld door een Duitse deskundige.³⁰⁸

In 1881 publiceerde Kloos in het blad *Astrea* Duitse sonnetten die, naar onze mening onterecht, zoals hierna zal blijken, verbonden worden met Jan Beckering. Een van deze sonnetten kreeg de opdracht 'An Platen' mee.³⁰⁹ Van de sonnetten van deze Duitse dichter was Kloos al vanaf zijn hbs-tijd een groot bewonderaar.³¹⁰

---

toebehoorde portefeuille opgevischt, waarom men vermoedt dat hij is verdronken. De commissaris van politie in de tweede sectie te Amsterdam verzoekt opsporing en telegrafisch berigt.

Ook te vinden op de site van Centraal Bureau voor Genealogie.

³⁰³ Al deze gegevens uit: Archief van de gemeentepolitie Haarlem, Noord Hollands Archief Haarlem, 600032.

³⁰⁴ De brief van Willem Kloos aan 'Gi' [Aegidius W. Timmerman], d.d. 28 mei 1927, bevindt zich in het Van der Goes-archief 906, IISG.

³⁰⁵ Kloos, 'H.W. Sandberg's "Schaduw"', december 1931, p. 735; Michaël 1963, p. 318.

³⁰⁶ Michaël 1963, p. 320; Kloos-Reyneke van Stuwe [1947], p. 56; Kloos, 'Frans Erens', december 1929, p. 707.

³⁰⁷ Kloos, 'De dichteres Lili Green', december 1934, p. 664. Een coïncidentie is dat ook Frederik van Eeden in 1877 voor zijn admmissie-examen zakte.

³⁰⁸ Zie ook de noten 277 en 279.

³⁰⁹ Karl August Georg Maximilian Graf von Platen-Hallermünde (geboren te Ansbach op 24 oktober 1796) stierf op 5 december 1835 aan een teveel aan medicijnen tegen cholera in het Siciliaanse Syracuse. Hij was een Duitse dichter uit een verarmd adellijk geslacht. Uit zijn dagboeken, die tussen 1896 en 1900 verschenen, bleek zijn voortdurende innerlijke strijd die verband hield met zijn homoseksualiteit. Kloos had deze dagboeken in zijn bibliotheek. Harry G.M. Prick meldt in de verantwoording van Kloos 1981, p. 23: 'De nummers I tot en met VI werden, voorzien van de datering 1879, voor de eerste maal openbaar gemaakt onder de titel 'Sonnetten' in *Astrea*. *Letterkundig tijdschrift voor Noord en Zuid*, opgericht door W. Gosler en uitgegeven door A. Akkeringa,

5.2 Knabenklagen

Kloos opende de reeks van zes sonnetten die hij als 'Sonnetten' in *Astrea. Letterkundig tijdschrift voor Noord en Zuid* publiceerde met 'An das Sonnett'; zoals hij een jaar later bij de samenstelling van Perks Mathildekrans begon met diens 'Aan de sonnetten'. Het tweede sonnet droeg hij op aan Von Platen. De overige sonnetten kregen als titel: '3. Ewiges Leben.' '4. Trost.', '5. Unsterblicher Ruhm.' en '6. Rechtfertigung'.³¹¹ Gosler, de uitgever, durfde wel enige vernieuwing aan en plaatste de Duitse sonnetten van de jonge onbekende dichter.³¹² Hij voorzag ze van een redactionele noot: 'Waarom geen *duitsch* (ofschoon oorspronkelijk) werk in een *nederlandsch* tijdschrift, wanneer de inhoud zulk een uitzondering schijnt te wettigen?'

Met name Michaël heeft deze Duitse *Astrea*-sonnetten verbonden met de dood van de door hem 'opgedoken' schoolvriend Jan Beckering.³¹³ Dat is niet zo verwonderlijk want Kloos heeft meer dan eens Duitse *verzen* in verband gebracht met de dood van een schoolvriend. Om vast te stellen of Michaël hierin gelijk heeft, moet worden nagegaan in welk verband Kloos zijn herinneringen optekende.

In 1928 deed Kloos in *De Nieuwe Gids* een mededeling over Duitse *verzen* die hij in zijn jeugd op papier zette; over de dood van een schoolvriend heeft hij het niet. De in zijn verleden rondwalende 69-jarige Kloos verklaarde in datzelfde artikel als jongeman nog maar weinig Duitse *verzen* te hebben gelezen. Maar op een goede morgen zat hij als 18-jarige boven zijn Griekse grammatica om zich voor te bereiden op zijn toelating tot de universiteit toen hij opeens zomaar Duitse gedichten op papier zette. Zijn hand bewoog als het ware vanzelf.³¹⁴ Het was alsof de *verzen* werden gedicteerd en ze hadden heel wat meer inhoud dan de 'Hollandsche rijmpjes' die hij een of twee jaar daarvoor naar 'een schoolmakker' stuurde om te plagen.³¹⁵

Elders memoreerde Kloos dat hij als achttienjarige werkend aan zijn admmissie-examen 'in den loop van 78' plotseling Duitse *verzen* schreef, een schrijven dat zich 'met een tuschenpoos telkens van een of twee maanden' herhaalde.

Amsterdam 1881, p. 201-203.' Op p. 24: 'De nummers VII tot en met XIV werden voorzien van de datering 1879 voor de eerste maal openbaar gemaakt onder de titel *Knabenklagen* in *De Nieuwe Gids*, Nieuwe Reeks II, toen onder redactie van Willem Kloos, H.J. Boeken en Mr. Frans Erens, 11de jaargang, afl. 6, febr. 1897, p. 305-313.'

³¹⁰ Kloos 1986, p. 67 e.v.; 295.

³¹¹ Zie noot 309.

³¹² *Astrea* is slechts twee jaren verschenen. Gosler en Kloos bleven elkaar goed gezind tot hun breuk door de Julia-affaire.

³¹³ In zijn inleiding bij de bezorging van Kloos 1995, schreef Kralt op p. 4:

Hij [Michaël] kwam op het spoor van een jeugdvriend van Willem Kloos, ene Jan Beckering, die in 1877 zelfmoord pleegde. In 1930 en 1931 had Kloos in *De Nieuwe Gids* over deze vriend geschreven. Hij vertelde daarbij dat hij als gevolg van de dood van Beckering gedichten ging schrijven in het Duits. Nu zijn er veertien Duitse gedichten van Kloos' hand bewaard. Dat ze allemaal op Beckering slaan is onwaarschijnlijk.

³¹⁴ Kloos 'Aart van der Leeuw', mei 1928, p. 592. Enige jaren geleden schreef Oek de Jong over de autonoom bewegende schrijvershand: (p. 6): 'Sedert het door Flaubert, gekweld door zijn *Madame Bovary*, werd vastgesteld is het een ervaring van vele schrijvers: jij kiest niet het onderwerp, maar het onderwerp kiest jou. Je hebt het maar te doen. Je bent niet vrij. Het overkomt je. Wittgenstein noteerde eens: "Mijn hoofd weet vaak niets van wat mijn hand schreef." Elke dag brengt de schrijver zichzelf in de positie waarin dat kan gebeuren.' (De Jong 2006, p. 6)

³¹⁵ Kloos, 'G. van Hulzen's mooiste boek', maart 1929, p. 335. Met de 'schoolmakker' wordt A. Lind bedoeld.

Het begonnen al spoedig sonnetten te worden, welken vorm ik in Platen had leren kennen. [...] Doch na '78 was dat Duitsche schrijven op eens bij mij afgeloopen, en sinds dien tijd heb ik geen twee Duitsche regels meer aan elkaar kunnen rijmen.³¹⁶

Ook in deze versie uit juni 1929 verscheen geen Jan Beckering. Een paar maanden later gebeurde dat wel. In het decembernummer van *De Nieuwe Gids* van 1929 koppelde de zeventigjarige Kloos de Duitse verzen voor het eerst aan de dood van een vriend, maar nog zonder diens naam prijs te geven. Hij had het slechts over 'een goeden kennis of vriend van mij' met wie hij vier jaar in dezelfde klas had gezeten 'en die ik later wel eens bij een anderen wederzijdschen vriend ontmoette', bij wie hij hem 'herhaaldelijk op een stelligen toon (had) hooren verzekeren, ja, betoogen, dat het leven absoluut niets waard was, en dat het hemzelf dus niets zou kunnen schelen, of hij opeens dood neer te vallen kwam'. Deze depressieve vriend was naar Haarlem gespoord en had zich in het Spaarne verdrongen, zoals Kloos op bezoek bij een derde vriend vernam. Thuisgekomen van dit bezoek zette hij zich aan de Griekse grammatica, maar zijn hand vervaardigde buiten zijn wil om Duitse verzen 'over die zelfverdrinking, zoowel als over den Dood en het lot der menschen in het algemeen'.³¹⁷ En een jaar later, in 1930, heette het, in een wat andere context, dat hij op 17-jarige leeftijd, tijdens de lessen 'in de klas plotseling vier-regelige coupletten op het papier bracht, over 'Leven en Dood'. Dit naar aanleiding van de dood van 'Jan' die zich in het Spaarne verdrongen had 'uit diepinnen levensweezin alleen'. Kloos meende dat hij het lijk bij de familie had gezien.³¹⁸ Hier vergiste hij zich, want Beckering lag in Haarlem opgebaard en is in die stad ook begraven.

Weer een jaar later, in april 1931, noteerde hij in *De Nieuwe Gids* dat hij, in de vierde klas van de hbs, opeens, beïnvloed door de zelfmoord van 'een vriend van mij', in het Duits dichtte:

Maar toen ik twee jaar na die liederen, ook Duitsche sonnetten [sic] was gaan schrijven, heb ik mijn vroegere wezenlijke gedichten, een twaalfstal meen ik, omdat zij mij onvolmaakt leken, tot mijn lateren groote spijt verscheurd, zooals ik dat met zooveel jeugdwerk heb gedaan. En evenzoo plotseling, zonder uiterlijken wil, kwamen zeer vele jaren later mijn Fransche verzen spontaan in mij boven, zonder dat ik er moeite mee had.³¹⁹

Later bleven de verschillende versies talrijk met steeds dezelfde variaties: de vanzelf schrijvende pen en de dood van zijn vriend. In december 1931 herinnerde Kloos zich dat hij de begrafenis van zijn vriend bijwoonde en thuisgekomen opeens Duitse verzen op papier zette:

³¹⁶ Kloos, 'Nabetrachting', juni 1929, p. 545-546.

³¹⁷ Kloos, 'Frans Erens', december 1929, p. 707-708.

³¹⁸ Id., 'De groote illusie', oktober 1930, p. 474. Zie ook: id. 1986, p. 302 e.v. :

Vgl. voorts Letterk. Inz., XVIII, p. 199-202: 'Ik had nog maar heel weinig Duitse verzen, want alleen het een en ander van Heinrich Heine, Leopold Schefer, Goethe en August von Platen gelezen, maar al werd ik door enkele gedichten, die ik bij hen vond, in tegenstelling tot de veel talrijker Hollandse verzen, die ik op de HBS gelezen had en nagegaan, bijzonder sterk getroffen, meer bedreven in die vreemde taal dan andere intelligente jongens van mijn leeftijd, was ik natuurlijk toch *niet*.' (p. 303).

³¹⁹ Id., 'Willem de Mérode', april 1931, p. 452. Zie over het verscheuren van zijn vroegste gedichten ook p. 20.

ik gooide in die vreemde taal eenvoudig uit, wat ik dacht over de beide Mysteryën van het Leven en den Dood, zooals ik er menigmaal met 'Jan' en den andere die 'Herman' heette over had gediskussieerd.

Kloos voegde hieraan toe zich te herinneren dat Beckering steeds poneerde niets om het leven te geven; een uitspraak die Kloos ook aan Perk heeft toegeschreven.³²⁰ In oktober 1932 herinnerde Kloos zich dat hij op een vrije middag wat zat te mijmeren toen zijn hand ineens Duitse regels schreef die onderling nog rijmden ook. Niets over Jan Beckering ditmaal.³²¹ In 1934 kwam de gevierde en gearriveerde dichter Kloos, terugkijkend naar het begin van zijn dichterschap, nog eenmaal op Jan Beckering terug. Nu verbond hij het schrijven van Duitse verzen voor de laatste maal met de zelfmoord van zijn vriend.³²² Het is na bovenstaande opsomming duidelijk dat Kloos zich in de jaren dertig van de twintigste eeuw bij herhaling andere momenten herinnerde voor het schrijven van Duitse verzen. Bij publicatie van zijn *Astrea*-sonnetten in 1881 dateerde hij ze '1879'. Michaël twijfelt aan Kloos' datering. Volgens Michaël wilde Kloos met zijn datering de relatie tot Beckering verdoezelen. Michaël is van mening dat de in *Astrea* gepubliceerde sonnetten tussen eind 1875 en begin 1878 geschreven zijn.³²³ Maar er is weinig aanleiding om aan Kloos' eigen datering te twifelen. Welk doel zou de jonge dichter daarmee dienen? Het is heel goed mogelijk dat Kloos, toen hij in de jaren twintig en dertig van de twintigste eeuw herinneringen ophaalde aan zijn Duitse jeugdgedichten, het niet had over de 'Knabenklagen' zoals die in *Astrea* gepubliceerd zijn, maar over andere, door hemzelf of eerder nog door zijn stiefmoeder verscheurde verzen.

Toen ik in 1895 op de rand van de wereldse Afgrond was gebracht, en neiging voelde, mij daarin te laten wegzinken, heb ik, helaas met een heel pak andere jeugdgeschriften in verzen en in proza, ook die Duitse eerstelingen vernietigd, als weet ik nu heel duidelijk de algemene inhoud ervan.³²⁴

Kloos herinnerde zich later tussen 1876 en 1878 in het Duits te hebben gedicht – in de periode dus waarin hij in therapie was bij de Duitse stotterbehandelaar Eich. Dat maakt het mogelijk te concluderen dat verloren gegane *gedichten* naar aanleiding van Beckerings dood werden geschreven en de *Astrea*-sonnetten nadat Kloos dankzij Von Platen deze dichtvorm had leren kennen.³²⁵ Kloos maakte zelf, weliswaar met opnieuw foute dateringen, de reconstructie waaruit blijkt dat hij na de dood van Beckering weliswaar *Duitse verzen* schreef, maar geen *Duitse sonnetten*; die kwamen pas later. Op de vorige pagina citeerden wij al een kleiner deel uit deze toch niet voor tweëerlei uitleg vatbare passage:

Een vriend van mij van de H.B.S. was op een goeden dag naar Haarlem gereisd en daar gesprongen in het Spaarne waarin hij verdrong [...]. Diep-ontroerd [...] begon ik op eens Duitsch te schrijven, en wel *liederen* [cursivering van ons] terwijl ik toch niets

³²⁰ Id., 'H.W. Sandberg's "Schaduw"', december 1931, p. 735-736.

³²¹ Id., 'Johan de Meester', in: *De Nieuwe Gids*, oktober 1932, p. 416.

³²² Id., 'De dichteres Lili Green', december 1934, p. 664.

³²³ Michaël 1965, p. 112.

³²⁴ Hier geciteerd uit: Kloos 1986, p. 85.

³²⁵ Het moge duidelijk zijn dat wij de opmerking van Michaël (Michaël 1964a ('Jan Beckering II'), p. 7), 'Niet Von Platen maar Jan Beckering komt dit sonnet toe', afwijzen.

meer van Duitsch wist noch van Duitse Dichtkunst, dan ik destijds geleerd had op de H.B.S., waar ik zat in de 4^e klas. Maar toen ik twee jaar na die liederen, ook Duitse *sonnetten* [cursivering van ons] was gaan schrijven, heb ik mijn vroegere wezenlijke gedichten, een twaalfstal meen ik, omdat zij mij onvolmaakt leken, tot mijn lateren groote spijt verscheurd, zooals ik dat met zooveel ander jeugdwerk heb gedaan.³²⁶

In 1929, in het jaar van de huldiging voor zijn 70ste verjaardag, had Kloos de lezers van *De Nieuwe Gids* inmiddels toevertrouwd dat hij er

in 1879 in slaagde een tamelijk aantal Duitse sonnetten te schrijven, van welke de allerbeste, want die qua taal het minst onvolkomen waren [...] in een van mijn bundels zijn afgedrukt.³²⁷

Daar komt nog bij dat in de *Astrea* sonnetten nimmer expliciet gewag wordt gemaakt van de dood van een dierbare vriend. Een conclusie die eind jaren zeventig al door Kralt werd getrokken.³²⁸ Van Eeten stelt in zijn dispuut met Michaël in 1966:

Mijn voornaamste bezwaar is dat hij, onder de bekoring van zijn ontdekking van Jan Beckering, aan deze jeugdvriend van Kloos een betekenis toekent die niet te baseren valt op de uiterst schaarse gegevens die we over hem hebben. Een stroom van gedichten zou, als we Michaël mogen geloven, op Beckering betrekking hebben, en om dat te bewijzen presenteert hij herhaaldelijk dingen als zekerheden die het, als ik het goed zie, eigenlijk niet zijn.

Dat geldt ook, betoogt Van Eeten voor de Duitse sonnetten, die door Michaël met Beckering werden verbonden.³²⁹ Michaël zelf was overigens aanvankelijk ook van mening dat de sonnetten niets zeiden over Kloos' jeugdvriend Beckering. In 1962 schreef hij aan de dochter van Verwey:

Onbegrijpelijk acht ik, dat Kloos jaren later vertelt, dat hij na de dood van de vriend zijn Duitse sonnetten schreef. Ik zou zeggen dat de meeste daar eigenlijk toch niet mee van doen hebben.³³⁰

Waarop mevrouw Nijland-Verwey antwoordde:

Ik heb er die Duitse sonnetten van Kloos ook weer op na gelezen, maar vind niet het minste verband met wie ook.³³¹

³²⁶ Kloos, 'Willem de Merode', augustus 1931, p. 452.

³²⁷ Id., 'Frans Erens', december 1929, p. 705.

³²⁸ Kralt 1979, p. 111. In zijn bezorging van Kloos' *Verzen* herhaalt Kralt dit.

³²⁹ Van Eeten 1966, p. 17. Michael 1966, p. 25-26 reageert op de 'aanval' van Van Eeten. Van Eeten zet later zijn aanval op Michaël voort in 1968, p. 19-25.

³³⁰ Brief van Hubert Michaël aan M. Nijland-Verwey, d.d. 19 februari 1962, Michaël-archief B. 284P, Letterkundig Museum Den Haag. Michaël-archief B. 284P, Letterkundig Museum Den Haag.

³³¹ Brief van M. Nijland-Verwey aan Hubert Michaël, d.d. 1 mei 1962, Michaël-archief B. 284P, Letterkundig Museum Den Haag.

Toen Kloos in *De Nieuwe Gids* van augustus 1893 zijn *Astrea*-sonnetten opnieuw publiceerde, liet hij het sonnet met de opdracht 'An Platen' er buiten. Hetzelfde deed hij in zijn eerste bundel *Verzen* (1894). En later, in 1897, verschenen nog niet eerder gepubliceerde Duitse sonnetten samen met het 'An Platen'-gedicht onder de titel 'Knabenklagen' in *De Nieuwe Gids*, maar dan *zonder* de opdracht 'An Platen'.³³² Een al te directe relatie met Von Platen, wiens dagboeken vanaf 1896 verschenen en waarin zijn homoseksualiteit duidelijk naar voren kwam, vond hij kennelijk ongewenst, zo wordt verondersteld.³³³ Maar dan laat men gemakshalve buiten beschouwing dat het Kloos' gewoonte was eerder geplaatste opdrachten bij latere publicaties te verwijderen. De bundeling van zijn verzen in 1894, waarin Kloos alle opdrachten boven zijn sonnetten verwijderde, is daar een goed voorbeeld van.

De Raaf tekende op van Kloos het volgende vernomen te hebben.

Het tweede sonnet heeft Kloos niet laten herdrukken en komt dus niet voor in *Verzen* I [...]. Toen ik hem vroeg wat de reden was, antwoordde hij dat hij het waarschijnlijk te sentimenteel had gevonden om den vierden regel van het eerste kwatrijn. Maar dat 'sentimenteetele' is voor een dichterlijk jongmensch uit dien tijd zoo natuurlijk, en voor Kloos met het oog op zijn omstandigheden zoo vanzelf sprekend, dat wij het hier herdrukken. Bovendien leert het ons wat hij aan een anderen dichter te danken had.

Om dezelfde reden citeren wij het sonnet hier ook.

An Platen

Du weisst, wie sehr Dich meine Klagen riefen,
Du konntest oft, von jenen lichten Auen,
Mein Leid, Verklärter, meine Liebe schauen,
Und wie vor Thränen meine Wangen triefen:

Du zeigtest mir in Deinen Seelentiefen
Die Macht des ewigen Geschicks, des schlauen,
Und im Gemüthe mir begann's zu grauen,
Wie viele litten und schon lange schliefen: -

An Dir, an Dir hab' ich mich aufgerungen
Bis in der Seelen höchsten, hellsten Himmel,
Wo Melodie erblüht aus bittren Wehen:

So lass Du nicht, was betend ich gesungen,
Verlornes Herz in diesem Erdgewimmel,
Von Deinen Füßen völlig nicht vergehen!³³⁴

³³² Zie noot 309.

³³³ Hafkamp 1985, p. 79. Titel van de dagboeken: *Die Tagebücher des Grafen August von Platen aus der Handschrift des Dichters herausgegeben von G. v. Laumann und L. v. Scheffer*.

³³⁴ Het gedicht is overgenomen uit De Raaf 1934, p. 11.

De dichter en germanist C.O. Jellema (1936-2003) brengt in de jaren zeventig in 'Platen und Kloos. Beitrag zur Geschichte der Platen-Rezeption in den Niederlanden' de Duitse *Astrea*-sonnetten van Kloos nadrukkelijk in verband met de dood van Beckering:

Gerade durch die gesellschaftliche Ablehnung als 'fremd' empfundenen homoerotische Gefühle werden in ihrem mir aufgedrängten Charakter des Mirfremdseins zu einer zeitweiligen Selbstdistanz verstärkt, indem ich sie in einer fremden Sprache ausspreche: Es sind meine Gefühle, aber so ausgesprochen sind sie es nicht; mir vertraut und mir fremd zugleich. Als solche legen die deutschen Sonette Zeugnis davon ab, wie Kloos in diesen Jahren sich selbst gegenüber stand. Das seine Selbstentdeckung die Entdeckung des Sonetts mit sich führte, hat für die niederländische Literatur wichtige Folgen gehabt.³³⁵

Daarnaast constateert Jellema dat Kloos in zijn 'An Platen' een zielsverwantschap met deze dichter verwoordde.³³⁶ Maar, stellen wij hier tegenover, Kloos was ook een groot bewonderaar van de minnaar-der-vrouwen Shelley.

De sonnetten van Von Platen hebben zeker invloed op Kloos gehad, meent ook Kralt. In ieder geval, zo stelt hij, gold dit voor de jaren rond 1880 waarin Kloos, beïnvloed door Doorenbos en in navolging van Von Platen, zijn thematiek uit de klassieke oudheid putte. 'Von Platens invloed op Kloos' vroegste sonnetten is, zowel naar inhoud als toon, onmiskenbaar.' Maar vervolgt Kralt, 'Ik denk daarbij niet in de eerste plaats aan zijn homoerotische neigingen, Kloos' publicatie van het gedicht "An Platen" in 1881 maakt duidelijk, dat hij zelf niet aan deze aspecten dacht.' 'Eerst later', merkt Kralt op, 'raakt hij op dit soort half verborgen aanwijzingen bedacht. Als hij in 1893 in *De Nieuwe Gids* de Duitse gedichten herdrukt, laat hij "An Platen" weg.'³³⁷

Kloos' *Astrea*-sonnetten zijn in het Duits geschreven onder invloed van Von Platen en Kloos' Duitse spraakpedagoog, maar zo moet nog eens benadrukt worden, het zijn niet de gedichten die hij schreef naar aanleiding van de dood van Jan Beckering. Uit niets blijkt bovendien dat er in Kloos' *Astrea*-sonnetten sprake zou zijn een homoseksuele geaardheid.

5.3 De Doorenbosjaren

In het jaar van de Duitse sonnetten (1879) maakte Kloos zich los van zijn familie en stapte de universitaire wereld binnen. In de twee jaren daarvoor had dr. Willem Doorenbos (1820-1906), docent geschiedenis, aardrijkskunde en Nederlands aan de hbs, hem op het admmissie-examen voorbereid.³³⁸ Als leerling ontving Kloos, naar eigen zeggen, weinig aandacht van hem en voor Kloos was Doorenbos toen niet meer dan een van de docenten.

³³⁵ Hier geciteerd uit: Jellema 2007, p. 23.

³³⁶ In een artikel (eigenlijk een weergave van een eerder gehouden redevoering) in *De Gids* in 1993 stelde Wiel Kusters hetzelfde. Kusters 1993, p. 795.

³³⁷ Zie Kralt 1985, p. 85 e.v.

³³⁸ Archief van de Eerste Hogere Burgerschool met vijfjarige cursus Stadsarchief Amsterdam inv. nr. 805.59. Willem Doorenbos, oud-rector van het gymnasium te Winschoten, wordt op 23 oktober 1865 benoemd tot 'Leeraar in de Geschiedenis, gedeeltelijk ook belast met het onderwijs in Aardrijkskunde.' Uit een andere staat blijkt dat hij ook onderwijs in Nederlands geeft. Hij ging op 5 december 1883 met eervol ontslag om in maart 1884 bij zijn gezin in Brussel te gaan wonen. De Amsterdamse klerken schreven hem op 1 april 1884 uit.

Na de hbs werd dat anders. 'Ik heb hem eerst beter leren kennen en waarderen, toen ik, na het eindexamen, privaates bij hem ging nemen in het Grieks en Latijn.'³³⁹

O, ik weet nog zo goed, want zie ik het, zodra ik dat wil, als herlevend vóór mij, hoe ik, van 1877-1879, tweemaal in de week, 's avonds de langgerekte P.C. Hoofdstraat, in Amsterdam, met snelle, want tamelijk-stevige stappen afliep, totdat ik op het eind daarvan, aan het niet bijzonder-hoge en mij toch fraai-lijkende want moderne herenhuis gekomen, aanbelde en open-gedaan onmiddellijk dóór liep naar een gezellig want door overal verspreide boeken een beetje rommelig lijkend studeervertrek, waar de pittige Doorenbos te werken zat.³⁴⁰

Het werden twee belangrijke jaren voor de jonge Kloos; niet alleen door zijn studie bij Doorenbos, ook schafte hij zich verschillende filosofische werken aan. Als 19-jarige verdiepte hij zich in de drie delen van de *Philosophie des Unbewussten* (1869) van Eduard von Hartmann (1842-1906).³⁴¹ Ook leende hij uit de 'Amsterdamsche Stadsbibliotheek' de 12 delen van Grote's *History of Greece* die hij van a tot z in zich opnam.³⁴² Van ieder hoofdstuk maakte hij een excerpt.³⁴³

In deze jaren, waarin hij bekend raakte met de eerste beginselen van het Latijn en Grieks, vonden veel van de eenzame wandelingen plaats waarover hij in latere jaren menigmaal zal berichten. In september 1932 bracht hem dat tot de volgende litanie:

Immers, ik was ondertussen, van 1877 tot 1879, op mijn meestal eenzame geregelde wandelingen in de omstreken van Amsterdam, en ook naar naburige dorpen, die ik moest volbrengen omdat ik het als bijna volwassene, die geen woord mocht spreken, in de nabijheid eener later krankzinnig-gestorven stiefmoeder niet

³³⁹ Kloos 1986, p. 39; *Eerste HBS met 5-jarigen cursus te Amsterdam*, p. 52.

³⁴⁰ Kloos 1986, p. 116. Volgens de Ringregisters woont Willem Doorenbos van mei 1877 tot mei 1879 op het adres P.C. Hoofdstraat 147. Daar wordt hij uitgeschreven op 7 mei 1879. Hij verhuist met een paar van zijn kinderen naar Jacob van Campenstraat 48D. Zijn vrouw en de rest van de kinderen vestigen zich in Brussel, omdat het goedkoper is. In Kloos, 'Overwintering', mei 1931, p. 594, heeft Kloos het over Doorenbos' studeerkamer in 1878 in de Jacob van Campenstraat. Ongetwijfeld is Kloos ook bij Doorenbos op bezoek geweest in de Van Campenstraat, maar niet in 1878. In 1934 heeft hij het overigens weer over de P.C. Hoofdstraat die hij tweemaal in de week bezoekt. Zie Kloos, 'Dr. Karel de Jong en Mr. Willem Bilderdijk', april 1934, p. 423.

³⁴¹ Kralt 1987, p. 15. Kralt stelt: 'Het boek is, met dat van Bellaar Spruyt, de toegangspoort tot de weg van zijn filosofische "ontwikkeling". Plato, Schopenhauer en Berkeley kwamen erna.' In Kloos 1995, p. 9 schrijft Kralt:

Het denken van Kloos is diepgaand beïnvloed door drie filosofen: Plato (427-347 v. Chr.), Berkeley (1685-1753) en Von Hartmann (1842-1906). De wijsgerige systemen van deze denkers hebben één aspect gemeen: ze voeren weg van de wereld der verschijnselen, naar de Ideeën (Plato), naar God (Berkeley), naar het Onbewuste (Von Hartmann). Alle drie ontkennen, de één meer, de ander minder, de realiteit van het leven zoals we dat via onze zintuigen waarnemen. Kloos zocht de essentie van de Liefde niet in het waarneembare, het lichamelijke in de ruimste zin van het woord, maar in het innerlijke, het onzichtbare.

³⁴² George Grote (1794-1871), Brits historicus beroemd om zijn geschiedenis van Griekenland. De stadsbibliotheek is nu de universiteitsbibliotheek. Veenman 2009, p. 230: 'De rehabilitatie van de Atheense democratie begon met het gigantische twaalfdelige werk *Een geschiedenis van Griekenland* (1846-1856) van de Engelse politicus en historicus George Grote.'

³⁴³ Kloos, 'G. van Hulzen's mooiste boek', maart 1929, p. 330-331. Nog geen jaar later meldt Kloos dat hij Grottes werk las toen hij zich op zijn 18de 'zat te prepareren' op het eindexamen: Kloos, 'Een zeer belangwekkend boek', januari 1930, p. 105.

goed uit kon houden – ik was [...] reeds dikwijls gaan nadenken over de geaardheid der Materie.

Om tot de conclusie te komen dat de geest ‘het Eigenlijke’ is en niet de ‘Stof’.³⁴⁴

In de jaren twintig en dertig van de 20ste eeuw meende Kloos, telkens terugkijkend naar zijn jeugd, in zijn boekbesprekingen in *De Nieuwe Gids* dat hij zijn lezers bijna onophoudelijk moest informeren over de gedachten die hij tijdens deze tochten zou hebben ontwikkeld. In 1933 herinnerde hij zich, als oude man bewust of onbewust werkend aan het beeld van Willem Kloos als van diep-denker:

Als jonge jongen, die met goed succes de vijf-jarige Amsterdamsche Hoogere Burgerschool had doorlopen, begon ik, terwijl ik in mijn eentje geregeld [...], urenlange buitensteedsche wandelingen maakte, en dan heelemaal uit mijzelf ernstig-psychisch na liep te denken over alles wat ik op die school had vernomen over de innerlijke geaardheid der Materie, tot de mij toen een beetje ontstellende logische slotsom te komen, dat de innerlijkste Essentie der Materie heel iets anders moest wezen als wat met eenige mogelijkheid beschouwd zou kunnen worden Materie te zijn. Immers de veronderstelde allerkleinste deeltjes van deze, die niet meer elk op zichzelf kunnen waargenomen worden, zelfs niet door een mikroskoop, dat, gesteld dat dit mogelijk ware, miljoenmaal sterker dan alle bestaande zou zijn, omdat die kleinste deeltjes geen afmetingen heeten te hebben, die deeltjes zoo dacht ik, kunnen moeilijk nog materieel zijn.³⁴⁵

Op de Botermarkt kocht hij van Cornelis Bellaar Spruyt (1824-1901), hoogleraar in de ‘zielkunde’ aan de Amsterdamse universiteit, diens *Proeve van eene geschiedenis van de leer der aangeboren begrippen*. ‘En thuis gekomen ging ik het lezen, en merkte tot mijn verrassing na een korte poos, dat een bekende wijsgeer, George Berkeley (1684-1753), al beredeneerde hij de kwestie anders, tot een soortgelijke slotsom als de mijne gekomen was.’³⁴⁶ Eenmaal student volgde Kloos wel de colleges van Bellaar Spruyt en deze doceerde zeker over zijn onlangs verschenen *Proeve*.

Maar in 1933 legt hij weer – ongetwijfeld terecht – de relatie tussen Grote en zijn studie Grieks en Latijn, in: id., ‘Willem de Merode’, augustus 1933, p. 203.

³⁴⁴ Id., ‘L’Envie’, september 1932, p. 300-301.

³⁴⁵ Id., ‘Herman Robbers’, juli 1933, p. 68-69.

³⁴⁶ Michaël 1965, p. 63; Kloos 1986, p. 105, 286. Nu eens zegt Kloos deze ontdekking op 17-jarige, dan weer op 19-jarige leeftijd te hebben gedaan. Soms zegt hij fl. 1.50 voor het boek van Bellaar Spruyt betaald te hebben, soms fl. 1.20 (zie Kloos, ‘Een paar blijkbaar voor sommigen nog niet onnoodig-gewordene inlichtingen’, maart 1927, p. 340). Mogelijk kan dit (zeventienjarig of negentienjarig) verklaard worden uit het volgende: op zijn negentiende leerde Kloos de werken van Bellaar Spruyt kennen en dat verbond hij met datgene wat hem als zeventienjarige op de hbs was bijgebracht:

Wat ik overal zie en ook als mijn uiterlijk Zelf voel, heet Materie, en het wordt als het eenig-bestaande beschouwd. [...] Doch Dr. Van Hennekeler [Dr. A. Van Hennekeler, leraar in de wis-, natuur- en werktuigkunde] en Dr. Dibbits [Dr. H.C. Dibbits, leraar in de scheikunde, technologie en warenkennis] van de H.B.S. hebben mij aan het verstand gebracht, dat de allerkleinste deeltjes van die stof ‘atomen’ heeten omdat zij niet verder kunnen worden onderverdeeld, daar zoo’n deeltje, zoo’n atoom zonder eenigerlei afmeting is. Maar is dat iets, wat heelemaal geen lengte, breedte en hoogte meer bezit, dus wat men eigenlijk een mathematische punt moet noemen, toch nog wezenlijk materieel?

In zijn colleges merkte Bellaar Spruyt over Berkeley op:

en zijn Tweede Boek zou geheel anders luiden als hij in 't oog gehouden had, dat waarneming geheel wat anders is dan gewaarwording. Bij sensaties zal de geest passief zijn, wat waar kan zijn, als *gewaarwording* bedoeld wordt, maar onwaar is, als *waarneming* bedoeld is. Daarbij is de geest actief, en maakt uit de gewaarwording van rood de voorstelling van een rood ding.

Even verderop, naar aanleiding van Berkeleys theorie dat een voorwerp alleen bestaat *omdat* het waargenomen wordt en *zolang* het waargenomen wordt, en dus zijn bestaan dankt aan een ziel (mind), die sensaties en herinneringsbeelden heeft:

Berkeley heeft niet opgemerkt, dat het verschil tusschen ware denkbeelden eenerzijds en onware denkbeelden anderszijds wegvalt, als ieder ondersteld wordt alleen zijn eigen zielstoestanden te kennen.³⁴⁷

Kloos voelde zich verwant aan Berkeley. In diens theorieën, die hij leerde kennen via Bellaar Spruyt, herkende hij zijn eigen gedachten:

een paar zijner grondstellingen, nl. dat de met de Rede onbenaderbare Achtergrond van alles het eigenlijkste, het enig-reële Zijnde is, en dat de Materie niet heel veel meer kan zijn dan een fenomenale Schijn, mij bleek overeen te stemmen met mijzelf, die reeds voordat ik iets wist van die grote Engelse wijsgeer, vaaglijk uit mijzelf tot diezelfde slotsom gekomen was.³⁴⁸

[...] De Stof is het Reëele, maar tegelijkertijd toch, als men haar diep-in bekijkt, houdt die Realiteit op, immers nogmaals: punten, die zelfs van de allerminimste kleinheid verstoken zijn, zijn niet reëel, want niet langer Stof.

Citaat uit: Kloos, 'Over Nico van Suchtelen's tot het al-ééne', september 1928, p. 348-349. In hetzelfde artikel haalde Kloos met instemming Van Suchtelen aan die schreef: 'Dus moet de menselijke geest God's Geest zijn, voor zoover zij zich in het zelfgebouwde lichaam kan openbaren. Ons denken – en iedere psychische openbaring bij welk stoffelijk organisme of voorwerp ook – moet een deel, en straal, een weerglans zijn van het goddelijke denken.' (p. 351) Waarop Kloos enige alineas verder verzuchtte:

O, Van Suchtelen zegt hier zulke dingen – ik benaderde op eigene manier reeds hetzelfde toen ik, als jong mensch, dien soms zóó slecht begrepene regel: 'ik ben een God in 't diepst van mijn gedachten', schreef. (p. 352)

³⁴⁷ Van Halsema 2010 ('En dat doen ook wij'), noot 38 (p. 419). Van Halsema citeert uit Spruyt 1905, p. 447 e.v. Dit is een verzameling van door Spruyt gegeven colleges.

³⁴⁸ Kloos 1986, p. 247. Kloos, 'Hoe 'k mij verbonden heb, en in gestadige ontwikkeling, verhouden blijf tot datgene wat men het metapsychische noemen kan', augustus 1928 en noteert het volgende op p. 222, nadat hij heeft gemeld de *Leer der aangeboren Begrippen* van 'prof. Bellaar Spruyt' te hebben gelezen ('ik kocht dit op de toenmalige Amsterdamsche Botermarkt van een boeken-Israëliet voor de laatste f 1,20 waarover ik in die week, voor mijzelf te beschikken had'):

Neen, niet de Stof, zooals dat de exakte maar weinig diepgaande natuurkundige onderzoekers zich verbeeld hebben, is de eigenlijke ondergrond van het Aanzijn, maar wel daartegen de Geest, de Hyper-Psyche, of hoe men het wil noemen, dus niet uw geest of ziel noch ook in geen deele, de mijne, maar dat nooit te omschrijvende, want voor onze denkende individueele Zielsessentie's volstrekt Onbepaalbaar-blijvende wat men den Absoluten, van uit Zichzelf alles omhoogzenden en ook weer in zichzelf opnemenden Algeest, of het Metapsychische noemen kan.

In de spanning tussen Logos en Mythos koos hij overduidelijk voor Mythos. Een opstelling waardoor hij in de jaren negentig tegenover de tot het socialisme bekeerde Frank van der Goes zou komen te staan en niet minder tegenover de religieus-humanist Frederik van Eeden.